rijksuniversiteit groningen

Expeditie Onderzoek

Lespakket onderzoeksvaardigheden onderbouw havo/vwo

Herdenken bij de Romeinen

Docentenhandleiding en werkbladen

rug.nl/expeditieonderzoek

Colofon

Het lespakket **'Expeditie onderzoek'** is een lessenserie over onderzoeksvaardigheden ontwikkeld door de Scholierenacademie van de Rijksuniversiteit Groningen. Het lespakket bestaat uit een docentenhandleiding, werkbladen voor leerlingen, posters en filmpjes. De docentenhandleiding, werkbladen, filmpjes en posters zijn beschikbaar via rug.nl/expeditieonderzoek.

Redactie: Marlou Berends, Tom Drukker, Gert Jan Lesterhuis, Joanne Schuitemaker
Filmmateriaal: Wessel Giezen
Presentatie: Sofie Tuinsma
Illustraties: Kim Veenman
Vormgeving: Job ter Horst

Bij de samenstelling van dit lespakket is getracht alle rechthebbenden te achterhalen en te contacteren. Indien u meent dat dit niet het geval is, dan kunt u contact opnemen met scholierenacademie@rug.nl.

Inleiding

Wat is onderzoek en hoe voer je een goed onderzoek uit? Onderzoek doen is meer dan alleen experimenten uitvoeren in een lab. Sterker nog, voor heel veel onderzoek is helemaal geen lab nodig. Het centrale thema van dit lespakket is 'onderzoek als ontdekkingsreis', elk onderzoek kan namelijk gezien worden als een expeditie waarin nieuwe ontdekkingen worden gedaan.

In deze lessenserie 'Herdenken bij de Romeinen' maken leerlingen kennis met onderzoek uit het alfadomein. De lessen zijn gericht op de eerste en de tweede klas van het voortgezet onderwijs en passen met name goed bij het vak geschiedenis of bij de talen. Ook kunnen de lessen als (vakoverstijgend) project gegeven worden.

Dit lespakket bestaat uit drie lessen en de plusopdrachten. In elke les zit een videofragment waarin we het onderzoek volgen van Bettina Reitz-Joosse. Leerlingen gaan aan de slag met opdrachten met het doel om hun onderzoeksvaardigheden, zoals informatie verzamelen en presenteren te ontwikkelen. De onderzoekscyclus staat elke les centraal.

Praktische informatie

Het hele lespakket 'Expeditie Onderzoek' is ontwikkeld om te integreren in de schoolvakken aardrijkskunde, geschiedenis en biologie/scheikunde/natuurkunde óf om als (vakoverstijgend) project gericht op (onderzoeks)vaardigheden te geven. Bij elke les staat aangegeven welke kerndoelen van het SLO erin verwerkt zijn.

De videofragmenten zijn beschikbaar via de website van de Scholierenacademie. Daarbij maken de leerlingen opdrachten die gericht zijn op onderzoeksvaardigheden. Als docent hoef je dus niet bekend te zijn met de inhoud van de onderzoeken.

De routeplanner kun je gebruiken om te bepalen welke lessen en welke opdrachten je met de leerlingen wil doen.

Routeplanner

Les 1

- 1.1 Oriënteren op onderwerp 'herdenken en herinneren' en voorkennis ophalen
- 1.2 Aflevering 1 'Waren de mensen vroeger net zoals wij?'
- 1.3 Onderwerp verkennen en onderzoeksvraag maken

Les 2

- 2.1 Voorkennis onderzoek
- 2.2 Aflevering 2 'Boeken praten ook'
- 2.3 Informatie zoeken, onderzoeksvraag bijstellen en bronnenlijst maken
- 2.4 **Intensief lezen en praten over teksten**
- 2.5 **Opdracht creatief schrijven**

Les 3

- 3.1 Voorkennis presenteren
- 3.2 Aflevering 3 'Leren van de geschiedenis'
- 3.3 Presenteren: een goed begin
- 1: Oefenen met anekdotes
- 2: Relevantie anekdotes
- 3.4 **Verder met eigen onderzoek**

De onderzoekscyclus

Geheel in lijn met het thema is ervoor gekozen om de onderzoekscyclus in de vorm van een ontdekkingsreis weer te geven.

De stappen uit de onderzoekscyclus zijn als volgt:

1. Verwonderen en verkennen: voordat je onderzoek gaat doen, moet je je eerst verdiepen in het onderwerp. Dit doe je door informatie te verzamelen en te lezen.
2. Onderzoeksvraag en hypothese: na het inlezen weet je wat er nog niet bekend is over het onderwerp, dat is waar je onderzoeksvraag over gaat. Om de onderzoeksvraag te maken, hebben we het Vragenkompas ontwikkeld. Op die manier worden leerlingen in de juiste richting geleid.
3. Onderzoeksplan: als je een goede onderzoeksvraag hebt, bedenk je eerst hoe je antwoord op de onderzoeksvraag kan krijgen en hoe het onderzoek uitgevoerd moet worden.
4. Uitvoeren en resultaten: de volgende stap is het uitvoeren van het onderzoek. Hierbij verzamel je resultaten die antwoord kunnen geven op je onderzoeksvraag.
5. Conclusies en verklaren: uit de resultaten kun je een conclusie trekken en dus ook antwoord geven op je onderzoeksvraag.
6. Rapporteren en presenteren: om anderen over je onderzoek te informeren, moet je er een verslag van schrijven of presentaties over geven.
7. Nieuwe vragen: bij het onderzoek kom je er waarschijnlijk achter dat er nog meer is, wat je niet weet. Deze vragen kunnen de basis vormen van vervolgonderzoek.

Pictogrammen

 Introductie wetenschapper

 Groepsopdracht

 Kijkopdracht

 Vragenkompas

 Leesopdracht

 Plusopdracht

Achtergrond onderzoeker

Bettina Reitz-Joosse is universitair hoofddocente Latijnse taal- en letterkunde aan de Rijksuniversiteit Groningen. Haar expertise ligt bij klassieke Latijnse literatuur (late republiek en vroege keizertijd); de verhouding tussen tekst en materiële cultuur in de Romeinse wereld en Latijnse literatuur van het Italiaanse Fascisme.

Haar onderzoek dat in dit lespakket gepresenteerd wordt, heeft als onderzoeksvraag: 'Welke rol speelden slagvelden voor de oorlogsherinneringen en -herdenkingen van de Romeinen?' Bettina doet literatuuronderzoek met bronnen uit de oudheid en bronnen die later zijn geschreven om deze vraag te beantwoorden.

Herdenken bij de Romeinen

Verwonderen, verkennen en onderzoeksvraag

Herdenken bij de Romeinen: verwonderen, verkennen en onderzoeksvraag

Doelen van de les

- De leerling weet op welke manieren mensen tegenwoordig oorlogen en rampen herdenken.
- De leerling weet wat een slagveld is.
- De leerling kan een onderzoeksvraag formuleren.

Sluit aan bij kerndoelen SLO

Nederlands

5. De leerling leert in schriftelijke en digitale bronnen informatie te zoeken, te ordenen en te beoordelen op waarde voor hemzelf en anderen.

Mens en maatschappij

36. De leerling leert betekenisvolle vragen te stellen over maatschappelijke kwesties en verschijnselen.
37. De leerling leert een kader van tien tijdvakken te gebruiken om gebeurtenissen, ontwikkelingen en personen in hun tijd te plaatsen. De leerling leert hierbij over kenmerkende aspecten van de tijd van Grieken en Romeinen. De leerling leert daarbij in elk geval de relatie te leggen tussen de gebeurtenissen en ontwikkelingen in de 20e eeuw (waaronder de Wereldoorlogen en de Holocaust), en hedendaagse ontwikkelingen.

Voorbereiding

- Werkbladen les 1 printen of digitaal klaarzetten voor leerlingen.
- Aflevering 1 'Waren de mensen vroeger net zoals wij?' klaarzetten.
- Indien mogelijk: leerlingen geschiedenisboek met thema 'Grieken en Romeinen' mee laten nemen.

Verloop van de les

1.1	Oriënteren op onderwerp 'herdenken en herinneren' (10 minuten)
1.2	Aflevering 1 'Waren de mensen vroeger net zoals wij?' (10 minuten)
1.3	Onderwerp verkennen en onderzoeksvraag maken (30 minuten)
1.4	Plusopdracht: kritisch naar (internet)bronnen kijken en samenvatten

Uitwerking les 1

1.1 Oriënteren op onderwerp 'herdenken en herinneren' en voorkennis ophalen

Bekijk de afbeeldingen op het werkblad 'Oriënteren op het onderwerp'. Laat leerlingen in de werkvorm denken-delen-uitwisselen (laat de leerlingen eerst kort zelf nadenken over de vragen, laat ze vervolgens in tweetallen of kleine groepjes overleggen over de antwoorden en bespreek daarna klassikaal) nadenken over de vragen:

- Wat zie je op de afbeeldingen?
- Wat hebben deze afbeeldingen met elkaar gemeen?

Verdun

Romeins slagveld

Westerbork

Amsterdam

Vertel dat de plekken op de afbeeldingen allemaal herdenkingsplaatsen zijn. Ga een open gesprek met de leerlingen aan over het onderwerp plaatsen om te herdenken. De volgende vragen kun je als richtlijn gebruiken:

- Op welke manieren herdenken we oorlogen of rampen?
- Ken je nog meer plekken waar herdenkingen plaatsvinden?
- Welke rol speelt de plaats bij de herdenking?
- Wat vind jij de beste plek om een herdenking te organiseren?
- Waarom herdenken we?
- Vind je herdenken zelf ook belangrijk?
- Wat zou jij nog meer willen herdenken? Waarom?

1.2 Aflevering 1 'Waren de mensen vroeger net zoals wij?'

Kijk met de leerlingen de eerste aflevering. Laat ze het werkblad met kijkvragen invullen.

Kijkvragen en antwoorden:

1. Waar doet Bettina onderzoek naar?
   - De oorlogsherdenkingen van de Romeinen: zijn deze gebonden aan de plaats waar de oorlog heeft plaatsgevonden?
2. Waarom gaat Bettina eerst in boeken kijken en dan pas op internet?
   - Op internet is het lastig te beoordelen of alle informatie betrouwbaar is.
3. Wanneer is een onderzoeksvraag goed volgens Bettina?
   - Duidelijk en eenduidig.
   - Tijdgebonden.
   - Goed afgebakend, niet te breed.
   - Origineel, het moet nog niet eerder onderzocht zijn.
4. Wat is een hypothese?
   - Een voorlopig antwoord op je onderzoeksvraag in de vorm van een stelling.

Bespreek de kijkvragen. Kijk vervolgens met de leerlingen naar de onderzoekscyclus. Bespreek welke stappen zijn genomen in het onderzoek:

Stap 1: *Naar de bibliotheek gaan. Boeken zoeken die met haar onderwerp te maken hebben. Naar conferenties gaan, praten met andere onderzoekers.*
Stap 2: *Aan de hand van literatuur een onderzoeksvraag opstellen. Het antwoord hierop moet niet op te zoeken zijn, want ze wil er zelf een boek over schrijven.*

Bij de volgende opdrachten gaan leerlingen zelf ook stap 1 en 2 uitvoeren.

1.3 Onderwerp verkennen en onderzoeksvraag maken

Bij deze opdracht staan stap 1 en stap 2 van de onderzoekscyclus centraal. Leerlingen gaan eerst het onderwerp 'Grieken en Romeinen' verkennen door informatie op te zoeken in hun schoolboek. Vervolgens gaan zij op zoek naar artikelen op internet en ten slotte maken ze een eigen onderzoeksvraag. Bij het zoeken van informatie op internet moeten ze letten op de betrouwbaarheid van de artikelen. Gebruik daarvoor de AlsJeBlieft-methode.

De AlsJeBlieft-methode:

Auteur: kijk wie het geschreven heeft. Heeft deze persoon of organisatie verstand van het onderwerp? Wil de auteur geen reclame maken voor zijn product? Kortom: is de auteur te vertrouwen?

Jaartal: wanneer is de informatie geschreven? Als het te lang geleden is geschreven, kan het zijn dat de informatie niet meer klopt. Dus: is de informatie niet te oud?

Bron: op wat voor een website staat de informatie? Als iedereen informatie op deze website kan zetten, is de informatie minder goed te vertrouwen.

Doordat leerlingen de titel, auteur, jaartal en bron van het artikel opschrijven, kunnen ze de artikelen later gemakkelijk terugvinden.

Tip: als je geen schoolboeken hebt, kun je ook websites opzoeken om te gebruiken in je les.

Als leerlingen informatie hebben opgezocht gaan ze zelf een onderzoeksvraag maken. Bekijk met de leerlingen het vragenkompas. Laat de leerlingen vervolgens aan de slag gaan met werkblad 'Onderwerp verkennen en onderzoeksvraag maken'.

Tip: help de leerlingen op weg met hun onderzoeksvraag door verschillende formuleringen voor een onderzoeksvraag te geven: 'Wat zijn de verschillen tussen...', 'Welke invloed had .... op .....', 'Wat zijn de kenmerken van....', 'Wat heeft ervoor gezorgd dat...'.

Tip: sluit deze les af door de leerlingen hun onderzoeksvraag in een Padlet te laten invoeren, zie www.padlet.com.

Vragenkompas

Om tot een goede onderzoeksvraag te komen, moet je een aantal stappen doorlopen. Deze stappen hebben we weergegeven in het vragenkompas. Door antwoord te geven op de volgende vragen kun je kijken of je onderzoeksvraag goed is. Je onderzoeksvraag is goed als je op alle vragen dichter bij 'ja' in de buurt zit dan bij 'nee'.

Bekijk samen met leerlingen het vragenkompas op werkblad 'Vragenkompas'.

1. Past de vraag bij het onderwerp?
   - Als je de opdracht krijgt om onderzoek te doen naar een bepaald onderwerp, moet de vraag daar goed bij aansluiten. Anders voldoet het niet aan de opdracht.
2. Is het geen opzoekvraag?
   - Het is de bedoeling dat je iets nieuws gaat onderzoeken, wat nog niet bekend is. Als je het antwoord op de onderzoeksvraag ergens kan opzoeken, is het geen onderzoek.
3. Is het een nuttige vraag?
   - Het onderzoek moet de moeite waard zijn om uit te voeren. Het moet dus iets opleveren waar we iets aan hebben.
4. Is het echt één vraag?
   - Soms zitten er eigenlijk twee vragen in de onderzoeksvraag. Bijvoorbeeld: "Wat vinden leerlingen en leraren van 'Expeditie onderzoek'?" Wat leerlingen vinden kan verschillen van wat leraren vinden, dus je kan hier niet één antwoord op geven.
5. Is de vraag duidelijk?
   - De woorden in de onderzoeksvraag moeten niet vaag zijn en maar één betekenis hebben. Iedereen moet dus in één keer snappen wat je er mee bedoelt.
6. Is de vraag afgebakend?
   - Het moet duidelijk zijn over wat, wie, waar en wanneer je onderzoek gaat. Denk dus om de vier W's. (Overigens is niet in elk onderzoek elke W even belangrijk. Bedenk vooral zelf welke de belangrijkste zijn.)
7. Is de vraag door ons te beantwoorden?
   - Het onderzoek moet haalbaar zijn in de tijd en met de middelen die we voor het onderzoek hebben. Zorg dus dat je het onderzoek echt kan uitvoeren.

Herdenken bij de Romeinen

Onderzoek opzetten, uitvoeren en resultaten verzamelen

Herdenken bij de Romeinen: onderzoek opzetten, uitvoeren en resultaten verzamelen

Doelen van de les

- De leerling weet hoe een literatuurwetenschapper onderzoek doet.
- De leerling kan geschikte informatie selecteren.
- De leerling kan een onderzoeksvraag afbakenen.
- De leerling weet dat hij of zij informatie uit verschillende bronnen moeten halen.
- De leerling kan intensief/precies lezen (plusopdracht).

Sluit aan bij kerndoelen SLO

Nederlands

4. De leerling leert strategieën te gebruiken bij het verwerven van informatie uit gesproken en geschreven teksten.
5. De leerling leert in schriftelijke en digitale bronnen informatie te zoeken, te ordenen en te beoordelen op waarde voor hemzelf en anderen.

Mens en maatschappij

39. De leerling leert een eenvoudig onderzoek uit te voeren naar een actueel maatschappelijk verschijnsel en de uitkomsten daarvan te presenteren.

Voorbereiding

- Werkbladen les 2 kopiëren of digitaal klaarzetten voor leerlingen.
- Aflevering 2 'Boeken praten ook' klaarzetten.

Verloop van de les

2.1	Voorkennis onderzoek (10 minuten)
2.2	Aflevering 2 'Boeken praten ook' (10 minuten)
2.3	Informatie zoeken, onderzoeksvraag bijstellen en bronnenlijst maken (20-30 minuten)
2.4	Plusopdracht: intensief lezen en praten over teksten
2.6	Plusopdracht: opdracht creatief schrijven

Uitwerking les 2

2.1 Voorkennis onderzoek

Bettina wil onderzoeken of de oorlogsherdenkingen van de Romeinen gebonden zijn aan de plaats waar de oorlog heeft plaatsgevonden. Het antwoord op deze onderzoeksvraag kun je niet zomaar in één boek vinden, maar ze wil daar zelf een boek over schrijven. Bettina moet dus een andere manier vinden om antwoord te krijgen op haar vraag. Met andere woorden: ze moet onderzoek doen.

- Laat de leerlingen brainstormen door een mindmap over onderzoek te maken op werkblad 'Voorkennis onderzoek': waar denken ze aan bij onderzoek/wetenschap?
- Bespreek met de leerlingen welke methoden er allemaal zijn: experimenten (in een lab), interviewen, enquêtes afnemen en natuurlijk literatuuronderzoek.
- Welke manier van onderzoek zou geschikt zijn voor Bettina? Bettina onderzoekt de geschiedenis, dus zij kan niet een experiment doen of een interview afnemen, daarom moet zij onderzoek doen door te kijken wat er vroeger en nu over haar onderzoek is geschreven.

2.2 Aflevering 2 'Boeken praten ook'

Kijk met de leerlingen de tweede aflevering. Laat ze het werkblad met kijkvragen invullen.

Kijkvragen en antwoorden:

1. Waarom gaan ze niet één boek vinden waar het antwoord op de onderzoeksvraag in staat?
   - In elke bron kan een klein stukje informatie staan die zij nodig heeft. Als het goed is bestaat het boek waar haar antwoord in staat nog niet; dat wil zij zelf gaan schrijven. Bestaat dat boek al wel, dan is de onderzoeksvraag niet origineel genoeg.
2. Hoe weten ze of ze een boek kunnen gebruiken?
   - Als het goed genoeg aansluit bij de onderzoeksvraag.
3. Wat wordt bedoeld met 'interviewen van boeken'?
   - Antwoorden zoeken in boeken
4. Waarom moet je altijd naar je bronnen verwijzen?
   - Anders lijkt het alsof je alles zelf hebt bedacht, terwijl anderen veel werk hebben verricht. Als je zomaar iets overneemt, zonder te verwijzen pleeg je plagiaat en dat is een hoofdzonde in de wetenschap.
5. Wat denk jij dat de conclusie van Bettina wordt?
   - Eigen antwoord (in aflevering 3 wordt het antwoord gegeven.)

Bekijk met de leerlingen de onderzoekscyclus. Bespreek welke stappen er tot nu toe zijn genomen in het onderzoek.

Stap 1: *Naar de bibliotheek gaan. Boeken zoeken die met haar onderwerp te maken hebben. Naar conferenties gaan, praten met andere onderzoekers.*
Stap 2: *Aan de hand van literatuur een onderzoeksvraag opstellen. Het antwoord hierop moet niet op te zoeken zijn, want ze wil er zelf een boek over schrijven.*
Stap 3: *Geschikte bronnen selecteren en bedenken wat ze moet gaan lezen om antwoord te krijgen op haar onderzoeksvraag.*
Stap 4: *Bronnen lezen, bijhouden waar ze goede informatie kan vinden. Puzzelen hoe al de verschillende bronnen antwoord kunnen geven op haar onderzoeksvraag.*

2.3 Informatie zoeken, onderzoeksvraag bijstellen en bronnenlijst maken

In aflevering 2 is te zien dat Bettina verschillende bronnen nodig heeft om een antwoord te kunnen formuleren op haar onderzoeksvraag. Een goede onderzoeksvraag is belangrijk, want dat is je rode draad in het onderzoek. Soms kom je er tijdens het literatuuronderzoek achter dat de onderzoeksvraag niet goed genoeg is. Dan moet de onderzoeksvraag bijgesteld worden. Bij deze opdracht gaan leerlingen daarmee aan de slag.

Bij aflevering 1 hebben de leerlingen zelf een onderzoeksvraag gemaakt. Gebruik die vraag voor deze opdracht.

Heb je les 1 niet gedaan, laat leerlingen dan kiezen uit een van de volgende (te brede) onderzoeksvragen:

- Wat was de rol van vrouwen tijdens de oorlog in de Romeinse tijd?
- Wat was de rol van mannen tijdens de oorlog in de Romeinse tijd?
- Wat was de rol van bekende Romeinen tijdens de oorlog in de Romeinse tijd?

Geef de leerlingen kort (5- 10 minuten) de tijd om informatie op te zoeken en de artikelen die ze vinden oriënterend te lezen en vast te stellen of ze bij de onderzoeksvraag passen (vraag 1, 2 en 3). Leg de opdracht daarna stil.

Bespreek met de klas de onderzoeksvragen en informatie die ze kunnen vinden, richtlijnen voor vragen zijn:

- Kun je informatie vinden die bij je onderzoeksvraag past? Zo ja, welke?
- Welke problemen loop je tegenaan? Welke oorlog in de Romeinse tijd wil je onderzoeken? Wat voor mannen of vrouwen wil je meer over weten? Welke periode binnen de Romeinse tijd wil je onderzoeken?
- Hoe kun je de onderzoeksvraag aanpassen, zodat je gerichter naar informatie kunt

zoeken en je onderzoek niet te breed wordt?

Laat de leerlingen daarna hun onderzoeksvraag bijstellen (vraag 4) en verder zoeken naar bronnen die passen bij hun onderzoeksvraag. Totdat ze in totaal 5 bronnen hebben gevonden (vraag 5).

Als laatste maken leerlingen een lijst van hun bronnen met auteur, datum, titel en webadres. Dit doen ze op deze manier, omdat iemand die de tekst dan niet heeft gelezen, meteen kan zien om wat voor soort tekst het gaat.

2.4 Intensief lezen en praten over teksten

Tijdens opdracht 1.3 en 2.3. hebben leerlingen bronnen gezocht en deze hebben ze oriënterend gelezen. Laat de leerlingen één bron (met minimaal 5 alinea's) kiezen en kopiëren naar Word, of uit te printen.

Bij deze opdracht ga je meer de diepte in en moeten leerlingen intensief en precies gaan lezen. Leerlingen gaan een tekst minimaal twee keer lezen om een zo goed mogelijke samenvatting te maken en deze te presenteren aan klasgenoten.

De eerste keer noteren ze een '?' in de kantlijn als ze woorden of zinnen niet begrijpen en een '!' als ze de informatie belangrijk vinden. Dit kunnen ze doen door in Word een opmerking toe te voegen. Dat doe je door in het menu naar 'controleren' te gaan en op 'nieuwe opmerking' te klikken. Bij het tekststuk dat geselecteerd was, komt nu een opmerking in de kantlijn te staan.

Tip: laat als docent zien hoe het toevoegen van opmerkingen in Word werkt en hoe jij zelf belangrijke zaken uit een tekst haalt door te modelleren: lees een tekst hardop en vertel wat je gedachten hierbij zijn en wanneer je een '!' zou plaatsen.

Bij de tweede keer lezen maken leerlingen per alinea aantekeningen bij de tekst. Op basis hiervan gaan ze een samenvatting schrijven. De samenvatting presenteren ze uiteindelijk aan een klasgenoot of aan de klas. De klasgeno(o)t(en) krijgen gelegenheid om hier vragen over te stellen.

Tip: geef richtlijnen hoe groot de samenvatting moet worden. Bijvoorbeeld 10 of 20% van de hele tekst.

2.5 Creatief schrijven

Om te weten hoe Romeinen dachten, moeten we vertrouwen op wat zij hebben opgeschreven. We moeten als het ware in hun hoofd kruipen door te lezen over hun ervaringen. In deze opdracht gaan leerlingen vanuit het perspectief van een Romein een fantasieverhaal schrijven in de vorm van een dagboekfragment.

Voordat ze beginnen met schrijven kiezen ze een plaats, tijd, personage en voorwerp. Je kunt de leerlingen zelf laten kiezen, of met dobbelstenen gooien om te bepalen hoe het verhaal vorm zal krijgen.

Nummer	Plaats	Personage	Tijd
	Platteland buiten Rome	Senator	Koningstijd
	Forum Romanum	Legionair	Republiek
	Amfitheater	Plebejer	Keizertijd
	Thermen	Slaaf	Eerste, tweede of derde Punische Oorlog
	Insulae	Niet-Romeins burger	Gallische oorlog
	Domus	Machthebber uit het Romeinse rijk naar keuze (let op: deze moet natuurlijk overeenkomen met de tijd die je gebruikt)	Romeinse Burgeroorlog naar keuze

Vervolgens gaan leerlingen bedenken wat het personage wil bereiken (vrijheid, macht, liefde, winst?) en welk(e) obstakel(s) daarvoor overwonnen moeten worden.
Tot slot schrijven de leerlingen het verhaal. Ze kunnen hiervoor werkblad 2.5 gebruiken. Geef naar eigen inzicht een minimaal aantal woorden mee.

Herdenken bij de Romeinen

Conclusie, discussie en presentatie

Herdenken bij de Romeinen: conlusie, discussie en presentatie

Doelen van de les

- De leerling weet waarom je onderzoek kunt doen naar geschiedenis.
- De leerling kan een presentatie goed beginnen met een voorbeeld of een anekdote.
- De leerling weet wat een anekdote is en hoe je die kunt vertellen.
- De leerling kan zelf een onderzoek uitvoeren (plusopdracht).

Sluit aan bij kerndoelen

Nederlands

1. De leerling leert zich mondeling en schriftelijk begrijpelijk uit te drukken.
5. De leerling leert in schriftelijke en digitale bronnen informatie te zoeken, te ordenen en te beoordelen op waarde voor hemzelf en anderen.
7. De leerling leert een mondelinge presentatie te geven.
9. De leerling leert taalactiviteiten (spreken, luisteren, schrijven en lezen) planmatig voor te bereiden en uit te voeren.

Mens en maatschappij

37. De leerling leert over de tijd van Grieken en Romeinen (3000 voor Chr. – 500 na Chr.)
39. De leerling leert een eenvoudig onderzoek uit te voeren naar een actueel maatschappelijk verschijnsel en de uitkomsten daarvan te presenteren.

Voorbereiding

- Aflevering 3 'Leren van de geschiedenis' klaarzetten.
- Foto met anekdote presenteren (optioneel).

Verloop van de les

3.1	Voorkennis presenteren (10 minuten)
3.2	Aflevering 3 'Leren van de geschiedenis' (10 minuten)
3.3	Presenteren: een goed begin (25 minuten)
3.4	Plusopdracht: verder met eigen onderzoek

Uitwerking les 3

3.1 Voorkennis presenteren

In les 1 en 2 hebben de leerlingen geleerd over het onderzoek van Bettina. Zij onderzoekt hoe Romeinen hun oorlogsslachtoffers herdachten: maakten zij net als wij monumenten op plaatsen waar veel slachtoffers zijn gevallen? Om onderzoek te doen naar iets wat zo lang geleden heeft plaatsgevonden, kun je geen interviews of enquêtes afnemen, maar moet je in boeken en op het internet naar antwoorden zoeken. In de aflevering van deze les wordt de conclusie van het onderzoek van Bettina gepresenteerd.

Laat de leerlingen met behulp van werkblad 'Voorkennis presenteren' een lijst maken van dingen die je juist wel of juist niet moet doen bij het presenteren. Gebruik hiervoor de werkvorm 'denken, delen, uitwisselen', waarbij leerlingen eerst zelf nadenken, vervolgens met elkaar mogen overleggen en waarbij je de antwoorden ten slotte met de klas bespreekt.

3.2 Aflevering 3 'Leren van de geschiedenis'

Kijk met de leerlingen de derde aflevering. Laat ze het werkblad met kijkvragen invullen.

Kijkvragen en antwoorden:

1. Wat is de conclusie van Bettina?
   - De Romeinen gingen niet terug naar hun slagvelden, maar in hun gedachten zijn die plaatsen wel belangrijk.
2. Wat kun je met de resultaten van dit onderzoek?
   - Je weet dat je veel nog niet zeker weet. Daarom kunnen anderen er verder onderzoek naar doen.
3. Op welke manieren deelt Bettina haar onderzoek met andere wetenschappers?
   - Presentaties op congressen, artikelen schrijven en een boek schrijven.
4. Wat is Bettina's tip voor presenteren?
   - Begin met een aantrekkelijk voorbeeld.
5. Waarom zou je onderzoek doen naar de geschiedenis?
   - De geschiedenis kan ons iets leren over onszelf en waarom wij dingen op een bepaalde manier doen.

Bekijk met de leerlingen de onderzoekscyclus. Bespreek met de leerlingen wat Bettina bij welke stap heeft gedaan.

Stap 1: *Naar de bibliotheek gaan. Boeken zoeken die met haar onderwerp te maken hebben.*

Naar conferenties gaan, praten met andere onderzoekers.
***Stap 2:** Aan de hand van literatuur een onderzoeksvraag opstellen. Het antwoord hierop moet niet op te zoeken zijn, want ze wil er zelf een boek over schrijven.*
***Stap 3:** Geschikte bronnen selecteren en bedenken wat ze moet gaan lezen om antwoord te krijgen op haar onderzoeksvraag.*
***Stap 4:** Bronnen lezen, bijhouden waar ze goede informatie kan vinden. Puzzelen hoe al de verschillende bronnen antwoord kunnen geven op haar onderzoeksvraag.*
***Stap 5:** Een antwoord op de onderzoeksvraag formuleren en zo een conclusie trekken.*
***Stap 6:** Een boek schrijven over het onderzoek en presentaties geven.*
***Stap 7:** Nieuwe vragen voor haar vervolgonderzoek bedenken.*

3.3 Presenteren: een goed begin

Bettina's gouden tip voor het presenteren was om te beginnen met een aantrekkelijk voorbeeld. Op die manier kun je meteen de aandacht van de luisteraar trekken. In deze opdracht gaan leerlingen oefenen om een goed begin van de presentatie te maken.

Deel 1: oefenen met anekdotes.

Een anekdote is een kort (persoonlijk) verhaaltje met een duidelijke (en verrassende) kern. Voer de volgende opdrachten uit om leerlingen te laten oefenen met verhalen te vertellen:

1. Laat leerlingen een foto op hun telefoon kiezen waar ze een goed verhaal bij hebben.
2. Laat de leerlingen rondlopen door het lokaal en stilstaan op het moment dat je 'stop' zegt.
3. Leerlingen maken tweetallen met de leerling waar ze het dichtst bij staan.
4. Geef twee keer één minuut de tijd om de leerlingen elkaar het verhaal bij hun foto te vertellen.
   - Herhaal stap 2 t/m 4 een aantal keer.
   - Laat iedereen weer plaatsnemen op zijn eigen plek.
   - Sluit de oefening af door te een aantal leerlingen te vragen om een anekdote van een ander die is blijven hangen na te vertellen.
5. Bedenk met de klas vereisten voor een anekdote. Laat de leerlingen deze opschrijven op werkblad 'Presenteren: een goed begin'. Voorbeelden van vereisten zijn: kort, geen inleidende zin, grappige of verrassende kern, persoonlijk (maar beter goed gejat dan slecht bedacht). En de anekdote moet natuurlijk van toegevoegde waarde zijn voor de presentatie. Daar gaat deel 2 van deze opdracht over.

Tip: introduceer de opdracht door zelf een anekdote te vertellen bij een eigen foto.

Deel 2: relevantie anekdotes.

Optie 1: indien andere lessen ook gedaan zijn.

In les 1 en 2 zijn de leerlingen bezig geweest om een onderzoeksvraag te maken naar een geschiedkundig onderwerp waar zij nieuwsgierig naar waren. In les twee hebben ze daar meer informatie over opgezocht (en bij de plusopdracht ook intensief gelezen).
In deze opdracht gaan leerlingen het begin van een onderzoekspresentatie maken. Deze moet bestaan uit een aantrekkelijk voorbeeld of goede anekdote en de onderzoeksvraag (met uitleg erbij).

- Laat leerlingen hun onderzoeksvraag uit opdracht 1.3 noteren.
- De onderzoeksvraag hebben de leerlingen gemaakt op basis van hun nieuwsgierigheid naar een bepaald onderwerp. Laat de leerlingen opschrijven waarom zij dat persoonlijk interessant vinden. Hebben ze daar al eerder iets over gehoord, hebben ze zelf iets meegemaakt wat ermee te maken heeft, hebben ze van anderen een goed verhaal daarover gehoord?
- Laat leerlingen het begin van de presentatie uitschrijven: begin met de anekdote en eindig met de onderzoeksvraag.
- Laat leerlingen een passende afbeelding of een passend citaat vinden bij hun anekdote en onderzoeksvraag.
- Laat de leerlingen hun anekdote en onderzoeksvraag presenteren.

Optie 2: als losse les.

Presentatie over een herdenkingsmonument. Leerlingen kiezen een monument uit waar zij zelf eens zijn geweest en geven daar een korte presentatie over. Deze presentatie moet beginnen met een anekdote.

- Laat leerlingen een monument uitkiezen waar ze zelf ooit zijn geweest of nog een keer heen willen.
- Laat ze bedenken waarom dit wel of geen indruk heeft gemaakt.
- Laat ze het begin van de presentatie schrijven: begin met een anekdote en eindig met een stelling of een vraag.
- Laat een passende afbeelding bij de anekdote zoeken.
- Laat de anekdotes en vragen/stellingen presenteren.

Tip: Doe de presentaties in de vorm van een speeddate: verdeel de klas in presentatoren en luisteraars. De presentatoren zitten of staan klaar om de presentatie te houden. Elke luisteraar zoekt één presentator. De leerlingen krijgen 3 minuten om te presenteren en feedback te geven. Na 3 minuten geef je als docent een sein dat de luisteraars moeten doorschuiven. Op deze manier kunnen leerlingen vaker hun presentatie doen en tips krijgen van klasgenoten. Wissel na een paar keer om: de presentatoren worden luisteraars en de luisteraars worden presentatoren. Zo kan iedereen zijn presentatie geven.

3.4 Verder met eigen onderzoek

In deze lessenserie over het onderzoek van Bettina hebben leerlingen kunnen zien hoe een literatuurwetenschapper onderzoek doet. Ook hebben zij zelf een goede onderzoeksvraag leren maken en informatie geselecteerd en gelezen. Dit is natuurlijk nog maar het begin van het onderzoek. Door deze plusopdracht te doen, leren leerlingen het onderzoek bij hun vraag uitvoeren en een verslag schrijven.

1. Neem met de leerlingen door hoe een onderzoeksverslag eruit ziet. Bettina heeft dit in het filmpje kort toegelicht.
   i. Introductie met: inleiding, onderzoeksvraag en hypothese.
   ii. Onderzoeksplan/methode.
   iii. Materiaal beschrijven en resultaten.
   iv. Conclusie en bevestiging of verwerping hypothese.
   v. Verklaringen en nieuwe onderzoeksvragen.
   vi. Bronvermelding.
2. Leerlingen hebben in een eerdere opdracht al een onderzoeksvraag gemaakt. Laat leerlingen een hypothese bedenken.
3. Laat leerlingen vervolgens de methode schrijven: hoe gaan zij het antwoord op hun vraag vinden? Ze kunnen bijvoorbeeld bronnen selecteren (minimaal drie) en aantekeningen maken bij het lezen.
4. Laat de leerlingen hun onderzoeksplan uitvoeren en bij punt 3 hun aantekeningen verwerken in een samenvatting.
5. Laat de leerlingen op basis van hun samenvatting van punt 4 een conclusie trekken en hun hypothese bevestigen of verwerpen.
6. Laat de leerlingen bij punt 5 een verklaring opstellen: waarom klopte hun hypothese wel of niet? En een vervolgvraag bedenken.
7. Laat de leerlingen een bronnenlijst maken, zie opdracht 2.3.

Expeditie Onderzoek

Herdenken bij de Romeinen

Werkbladen

Naam: _____

Klas: _____

Oriënteren op het onderwerp

Bekijk bovenstaande afbeeldingen. Noteer voor jezelf:

1. Wat zie je op de afbeeldingen?

   1:_____

   2:_____

   3:_____

   4:_____

2. Wat hebben de afbeeldingen met elkaar gemeen?

   _____

   _____

   _____

3. Wissel je antwoorden uit met degene naast je. Heeft hij of zij dezelfde antwoorden? Vul jouw antwoord bij vraag 1 aan.

Aflevering 1 'Waren de mensen vroeger net zoals wij?'

Kijkvragen:

1. Waar doet Bettina onderzoek naar?

2. Waarom gaat Bettina eerst in boeken kijken en dan pas op internet?

3. Wanneer is een onderzoeksvraag goed volgens Bettina?

4. Wat is een hypothese?

Onderwerp verkennen en onderzoeksvraag maken

Bij geschiedenis behandelen jullie het thema 'De Grieken en Romeinen'. Je gaat straks zelf een onderzoeksvraag maken. Eerst ga je informatie verzamelen over de Grieken en Romeinen.

1. Lees de informatie over de Grieken en Romeinen in je schoolboek.

2. Noteer 3 onderwerpen/begrippen uit de tekst die jij interessant vindt. Waar ben jij nieuwsgierig naar? Waar zou jij meer over willen weten?

   1:_____

   2:_____

   3:_____

3. Zoek op internet (of andere bronnen) naar extra informatie over één van de onderwerpen die jij interessant vindt. Zoek drie online bronnen en noteer daarvan het volgende: wat is de titel? Wie is de auteur? Wanneer is de informatie geschreven? En wat is de website?

Bron 1:

Titel:_____

Auteur:_____

Jaartal:_____

Website:_____

Bron 2:

Titel:_____

Auteur:_____

Jaartal:_____

Website:_____

Bron 3:

Titel:_____

Auteur:_____

Jaartal:_____

Website:_____

Onderwerp verkennen en onderzoeksvraag maken (2)

Je hebt nu veel informatie over een onderwerp waar jij nieuwsgierig naar bent. Maar er zijn vast dingen die je niet op internet hebt kunnen vinden en waar je onderzoek naar zou kunnen doen.

4. Maak een onderzoeksvraag.

Wissel je onderzoeksvraag uit met een klasgenoot. Laat de klasgenoot op het vragenkompas aangeven of hoe goed jouw vraag scoort.

5. Bekijk de scores die jouw klasgenoot heeft aangegeven op het vragenkompas. Zit je bij elke vraag dicht bij 'Ja' in de buurt, dan is je onderzoeksvraag goed. Zit je bij één of meer onderdelen dichter bij 'Nee', dan moet je je onderzoeksvraag verbeteren. Noteer je definitieve onderzoeksvraag hier:

Vragenkompas

Bij het vragenkompas geef je aan hoe goed je onderzoeksvraag is door zeven vragen te beantwoorden. Dat doe je door een kruisje op de balk tussen 'Nee' en 'Ja' te zetten. Je onderzoeksvraag is goed als je op alle vragen dichter bij 'Ja' in de buurt zit dan bij 'Nee'.

1. Past de vraag bij het onderwerp?

Nee Ja

2. Is het geen opzoekvraag?

Nee Ja

3. Is het een nuttige vraag?

Nee Ja

4. Is het echt één vraag?

Nee Ja

5. Is de vraag duidelijk?

Nee Ja

6. Is de vraag afgebakend?

Nee Ja

7. Is de vraag door ons te beantwoorden?

Nee Ja

Voorkennis onderzoek

ONDERZOEK

Aflevering 2 'Boeken praten ook'

Kijkvragen:

1. Waarom gaan ze niet één boek vinden waar het antwoord op de onderzoeksvraag in staat?

2. Hoe weten ze of ze een boek kunnen gebruiken?

3. Wat wordt bedoeld met 'interviewen van boeken'?

4. Waarom moet je altijd naar je bronnen verwijzen?

5. Wat denk jij dat de conclusie van Bettina wordt?

Informatie zoeken, onderzoeksvraag bijstellen en bronnenlijst maken

Je hebt nu veel informatie over een onderwerp waar jij nieuwsgierig naar bent. Maar er zijn vast dingen die je niet op internet hebt kunnen vinden en waar je onderzoek naar zou kunnen doen.

1. Noteer je onderzoeksvraag.

_____

_____

_____

_____

2. Zoek twee bronnen, lees deze oriënterend: je bekijkt de titel, tussenkopjes, leest de eerste en laatste alinea. Nu kun je het onderwerp van de tekst vaststellen. Noteer welke bronnen je hebt gelezen en wat het onderwerp is:

Bron 1:

Titel:_____

Auteur:_____

Jaartal:_____

Website:_____

Onderwerp:_____

Bron 2:

Titel:_____

Auteur:_____

Jaartal:_____

Website:_____

Onderwerp:_____

3. Welke bronnen kun je gebruiken voor een antwoord op je onderzoeksvraag? Zet een '!' voor de titel van de bronnen bij vraag 2.

Info zoeken, onderzoeksvraag bijstellen en bronnenlijst maken (2)

4. Kijk nog eens kritisch naar je onderzoeksvraag. Kun je informatie vinden die erbij past? Is je vraag niet te breed? Pas je onderzoeksvraag aan, zodat je nog gerichter informatie kunt zoeken. Noteer je aangepaste onderzoeksvraag:

5. Zoek nog één geschikte bron.

Bron 3:

Titel:

Auteur:

Jaartal:

Website:

Onderwerp:

6. Maak een bronnenlijst voor jouw onderzoek. Noteer als volgt: [Auteur(s). (datum van creatie). Titel van de tekst/bron. Beschikbaar: URL.]

Intensief lezen en praten over teksten

1. Bekijk je bronnen en je onderzoeksvraag uit opdracht 2.3. Kies één bron van minimaal vijf alinea's die je intensief gaat lezen. Kopieer deze bron naar een Worddocument of print hem.

2. Lees de bron intensief: je leest de tekst helemaal. Noteer in de kantlijn een '?' als je niet snapt wat er staat of als je een woord niet begrijpt. Noteer een '!' als je belangrijke informatie leest. Belangrijke informatie is informatie die je in een samenvatting zou opnemen.

3. Zoek de woorden op die je niet begrijpt en schrijf de betekenis erbij.

4. Lees de tekst nog een keer en noteer per alinea in steekwoorden de belangrijkste informatie:

Alinea	Belangrijkste informatie in steekwoorden
1	
2	
3	
4	
5	
6	
7	

Intensief lezen en praten over teksten (2)

1. Schrijf op basis van je steekwoorden een samenvatting van de tekst.

2. Presenteer je samenvatting aan een klasgenoot.

3. Klaar? Kies nog een tekst en schrijf daar op dezelfde manier een samenvatting van.

Creatief schrijven

Om erachter te komen hoe de Romeinen hebben gedacht over oorlog en slagvelden, moeten we vertrouwen op teksten die zij hebben geschreven. In deze opdracht ga je zelf een dagboekfragment schrijven van een Romein.

1. Op welke plaats speelt jouw verhaal zich af?

2. Wie is jouw hoofdpersonage?

3. In welke tijd speelt jouw verhaal zich af?

4. Zoek informatie over jouw plaats, personage en tijd.
5. Wat wil jouw personage bereiken in het verhaal?

6. Hoe kan je het jouw personage zo moeilijk mogelijk maken?

7. Schrijf je verhaal op werkblad 'Creatief schrijven (2)'.

Creatief schrijven (2)

Lief dagboek,

Het is vandaag:

Voorkennis presenteren

Presenteren.

Wat te doen:	Wat niet te doen:

Aflevering 3 'Leren van de geschiedenis'

Kijkvragen:

1. Wat is de conclusie van Bettina?

2. Wat kun je met de resultaten van het onderzoek?

3. Op welke manieren deelt Bettina haar onderzoek met andere wetenschappers?

4. Wat is Bettina's tip voor presenteren?

5. Waarom zou je onderzoek doen naar de geschiedenis?

Presenteren: een goed begin Optie 1

Wat zijn de vereisten voor een goede anekdote:

1. Noteer je onderzoeksvraag van de opdracht 'Onderwerp verkennen en onderzoeksvraag maken'.

2. Waarom heb je deze vraag gekozen; waar was jij persoonlijk nieuwsgierig naar?

3. Schrijf het begin van jouw presentatie door met een anekdote of voorbeeld te beginnen (waarom wil jij graag het antwoord op deze vraag weten, wat heb jij hierover gehoord, gelezen of meegemaakt waardoor jij dit interessant vindt?) en daarna de onderzoeksvraag te vertellen.

4. Zoek een passende afbeelding bij jouw anekdote.
5. Presenteer jouw anekdote en onderzoeksvraag aan de klas.

Presenteren: een goed begin Optie 2

Wat zijn de vereisten voor een goede anekdote:

1. Kies een monument waar jij ooit zelf bent geweest.

2. Bedenk waarom dit monument wel of geen indruk op je heeft gemaakt. Wat weet je nog meer van dit monument?

3. Schrijf het begin van een presentatie over dit monument: begin met een anekdote en eindig met een vraag of een stelling.

4. Zoek een passende afbeelding bij jouw anekdote.
5. Presenteer jouw anekdote en vraag/stelling aan de klas.

Verder met eigen onderzoek

In deze lessenserie heb je een onderzoeksvraag gemaakt en informatie geselecteerd en gelezen. Dat is nog maar het begin van je onderzoek. Nu moet je de informatie gaat ordenen, en een verslag schrijven van je bevindingen. Zo'n verslag ziet er als volgt uit:

1. Introductie met: inleiding, onderzoeksvraag en hypothese.
2. Onderzoeksplan/methode.
3. Materiaal beschrijven en de resultaten.
4. Conclusie.
5. Verklaringen en nieuwe onderzoeksvragen.
6. Bronvermelding.

De inleiding en onderzoeksvraag heb je bij de opdracht 'Presenteren: een goed begin' al uitgewerkt, gebruik dit voor je verslag. Ga verder met de onderstaande stappen. Werk je verslag op de computer uit.

1. Stel een hypothese op.
2. Beschrijf hoe jij je onderzoek gaat uitvoeren.
3. Zoek je bronnen, gebruik eventueel de bronnen uit de opdracht 'Onderwerp verkennen en onderzoeksvraag maken'.
4. Maak een samenvatting van de informatie die bijdraagt aan het antwoord op jouw onderzoeksvraag.
5. Trek je conclusie en bevestig of verwerp je hypothese.
6. Verklaar waarom je hypothese wel of niet klopte en maak een vervolgvraag.
7. Maak een bronnenlijst.

Notities

rijksuniversiteit
groningen

rug.nl/expeditieonderzoek